

Križevački motivi u književnom djelu Antuna Nemčića

PETAR MILAS

Gimnazija Ivana Zakmardija Dijankovečkoga Križevci

Milislava Demerca 8

HR-48260 Križevci

petar.milas@kc.t-com.hr

Ovaj tekst posvećen je 160. obljetnici smrti Antuna Nemčića koji je poznati pisac preporodnog doba, a koje se zove i hrvatski romantizam. Iako nije rođeni Križevčanin, Križevce je izabrao za svoj zavičaj. Pisac je putopisne proze pod naslovom Putositnice u kojima je opisao svoje dojmove na putovanju od Hrvatske do Italije i Austrije. Ovim djelom postao je utemeljitelj putopisne proze u našoj književnosti. Drugim djelom, komedijom Kvas bez kruha ili Tko će biti veliki sudac? satirički je opisao jedan istinit događaj izbora županijskih dužnosnika u Križevcima. Ova dva djela sadrže cijeli niz križevačkih motiva, pa Nemčića Križevčani i smatraju svojim najslavnijim sugrađaninom, o čemu svjedoči piščev spomenik na središnjem gradskom trgu koji nosi njegovo ime. Nakon prerane smrti u 36. godini, Nemčićevo posljednje počivalište, određeno njegovom posljednjom željom, nalazi se na križevačkom gradskom groblju.

Ključne riječi: Antun Nemčić, Putositnice, putopisna proza, Kvas bez kruha ili Tko će biti veliki sudac?, Udes ljudski, Križevci, preporod, romantizam, Terezija Vrančić.

Dva su povoda za pisanje ovoga teksta. Prvi je 160. obljetnica smrti (ne)poznatoga pisca, a drugi je aktualni piščev izlazak iz sjene kestenovih stabala na najpoznatijem križevačkom trgu. Naime, današnja preuređenja gradskih trgova omogućit će da prolaznici i šetači pročitaju ime Antuna Nemčića u podnožju poprsja koje je oblikovao kipar R. Valdec. Možda će tako pisac izići iz sjene i javne diskrecije, a prolaznici i građani će saznati zašto trg nosi baš njegovo ime.

1. Tko je Antun Nemčić?

Kratki biografski podaci ističu da je rođen 1813. godine u mađarskom mjestu Edde gdje je njegova majka bila u posjetu kod prijatelja. Nemčići su pripadnici nižeg plemstva Gostovinski, a posjede su imali u Ludbregu i Koprivnici. Antun je gimnaziju završio u Varaždinu, a pravo u Zagrebu. Bio je izuzetno obrazovan. U izvorniku je čitao Horacija, Juvenala, Voltaira, Rousseaua, Schillera i druge svjetske pisce. Mnogi u njemu prepoznaju jednu od najobrazovanijih osoba preporodnog doba, a lektira nagovještava njegove

književne sklonosti. Zbog nesporazuma s ocem, osamostaljuje se i živi na posjedu u Starigradu pored Koprivnice. Bilježnik i sudac u Križevcima postaje 1836. godine. Dvije godine kasnije odlazi u Moslavinu (Osekovo), a zatim je sudac u Ludbregu i Novom Marofu. Za zastupnika Hrvatskoga sabora izabran je 1848. Tijekom 1843. putuje u Italiju i na predlošku dojmova nastale su njegove *Putositnice*, objavljene 1845., a za koje, primjerice Frangeš, piše da su “kanonsko djelo hrvatskoga romantizma i najzrelije djelo preporoda.”

Po ovom djelu mnogi povjesničari književnosti Nemčića drže utemeljiteljem putopisne književne forme. Nemčić je 1846., u svom članku pod naslovom “Dopis iz Križevačke varmeđe (županije)” koji je tiskan u *Narodnim novinama*, opisao neke izbore za časnike županije što je, smatra se, postalo temeljnim motivom njegove komedije *Kvas bez kruha ili Tko će biti veliki sudac?* Komedija je objavljena tek 1854. u *Nevenu*, pet godina nakon piščeve smrti. Iza njega je ostao nedovršeni roman *Udes ljudski*, a njegova pjesma *Domovini* ide u red ljepših domoljubnih pjesama hrvatskog romantizma.

Duboko razočaran u svoje dvije ljubavi, Nemčić je 1846. upoznao mladu Križevčanku Tereziju Vrančić, sestru svoga prijatelja Ivana, i njegovoj sreći nije bilo kraja. U Križevce se preselio 1848., pripremajući se za ženidbu. Od roditelja “uglednih križevačkih građana”, u kolovozu je isprosio Terezijinu ruku, a nakon službenog putovanja po Podravini razbolio se od kolere i, na rukama svoje zaručnice, umro u Križevcima 5. rujna 1849. Danas počiva na gradskom groblju u Križevcima te ima trg i lijep spomenik.

Tako su Križevci dobili svog najpoznatijeg sugrađanina, a sam je Nemčić igrom sudbine Križevce izabrao za svoj zavičaj. Koji je pravi razlog te emotivne veze ostaje tajna. Mogli bismo reći: ljubav i lijepa Terezija Vrančić. No, Nemčić je svoju ljubav prema Križevcima iskazao već u *Putositnicama* (1845.), dakle prije poznanstva s Terezijom, koju je upoznao 1846. godine. Svoju ljubav prema Križevcima Nemčić je izrazio jednim poetskim stihom kojeg je posudio od nekog rimskog pjesnika: “Ovdje sam porod zemlje i nije mi žao.” Gnomski i poetski iskaz najiskreniji je izraz zavičajnog čuvstva i prethodi kasnijim pjesničkim lirskim introspekcijama tipa “malena mjesta srca moga” mnogih naših pjesnika.

2. Što su Križevci u preporodnom vremenu sredinom 19. stoljeća?

Sredinom 19. stoljeća Križevci su bili gradić s otprilike 5. 000 stanovnika. Međutim, veličina je često relativna. Primjerice, Zagreb je u to vrijeme imao samo oko 16. 000, a Varaždin 10. 000 stanovnika. Križevci su tada bili sjedište istoimene županije - s bogatim povijesnim naslijeđem i bitnim atributima grada, kao i sa sakralnim i javnim objektima u kojima su vidljivi stilski elementi baroka. Zanimljivo je da je u Križevcima 1813. otvorena glazbena škola, 1838. čitaonica i kazalište, a od škola postoje pučka, šegrtska i poljodjelska. Isto tako, preporodne ideje, buđenje nacionalne svijesti, književnost i obrazovanje također su postojali u Križevcima. Lijepo je pročitati u gimnazijskim čitankama da su se preporodne ideje, osim u Zagrebu, razvijale u Varaždinu, Križevcima i Karlovcu. U takve je Križevce Antun Nemčić došao 1836., pa nakratko otišao, a onda se vratio

da bi u njima zauvijek ostao. Ističem da su i prije, a i poslije Nemčića, poznati hrvatski pisci na putu svoje književne slave “proputovali” kroz Križevce, što se često ističe kao važan podatak u njihovim biografijama: T. Brezovački, Lj. Vukotinović, M. Bogović, I. Vojnović, M. C. Nehajev, S. Kolar, što uz F. Markovića i K. Häuslera, dvojicu rođenih Križevčana, predstavlja književnu činjenicu vrijednu poštovanja. Na kraju, o gradu u vrijeme preporoda govori i činjenica da se na slici *Hrvatski preporod* (svečani zastor HNK u Zagrebu) V. Bukovca među ilircima nalaze A. Nemčić, A. Štriga i S. Rubido Erdödy.

3. Križevački motivi u književnom djelu Antuna Nemčića

Budući da su pisci hrvatskoga romantizma svoje teme i motive dizali na višu hrvatsku ili ilirsku razinu, lokalnih i zavičajnih motiva je bilo malo, pa ih često treba tražiti pod slojevima pjesničkog i metaforičkog aluzivnog izraza. Najprepoznatljiviji križevački motivi kod Nemčića su svakako u *Putositnicama* i komediji *Kvas bez kruha ili Tko će biti veliki sudac?*

3.1. *Putositnice*

Putositnice su ishodišno djelo hrvatske putopisne proze. Naime, prije Nemčića u našoj književnosti i nije bilo tipičnog putopisca. Djelo je nastalo na iskustvenim doživljajima i piščevom subjektivnom dojmu putovanja od Ludbrega preko Križevaca, Zagreba, Rijeke, Trsta, Venecije, Verone, Ljubljane i Graza do Beča. Putovao je 1843. (od veljače do travnja), a djelo je objavljeno 1845. Za ovu temu najvažniji je dio koji nosi naslov “Križevci”. U podnaslovu je već spomenuti moto na latinskom jeziku: “Hac ego sum terra, patriae nec poenitet, ortus” (“Ovdje sam porod zemlje i nije mi žao”). Ovaj iskaz, koji u sebi sadržava najiskrenije zavičajne i rodoljubne osjećaje, svakako je najsnažniji Nemčićev križevački motiv. Njime je izabrao zavičaj i to ne rođenjem, već srcem, svojim životom i smrću čovjeka i pisca.

Prva piščeva reminiscencija o Križevcima je povijesna. Naime, Nemčić polazi od legende koja govori da je *Pacta conventa* 1102. nastala u

Križevcima u kojima je “Koloman, kralj ugarski, s dvanaestimi poslanici Hrvatske ugovor učinio.” Tim ugovorom Hrvati su bili ravnopravni Mađarima. Međutim, 1844. mađarski povjesničar Istvan Horvath izvršio je “znanstvenu” reviziju ugovora, jer su Hrvati tim ugovorom tobože poraženi i postali Kolomanovi podanici. Ova revizija bila je određena političkim događajima sredinom 19. stoljeća, a služila je ideji mađarizacije Hrvatske, čemu se Antun Nemčić protivio. A onaj ugovor (*Pacta conventa*) bio je “pokopan” upravo u crkvi sv. Križa, ispod velikog oltara i u tome Nemčić naslućuje koban znamen događaja u drugoj polovici 19. stoljeća koji su poznati kao vladavina Khuena Hedervarya.

U drugom dijelu pisac Križevce opisuje kao poznati grad, u kojem su se “u vrijeme kralja Šišmana sabori držali”, koji su bili sastavljeni od tri dijela: “gornji, srednji i donji varoš.” U “gornjoj varoši” prepoznaje neobičnu arhitekturu u kojoj sve kuće od “ulične strane po tri prozora imaju.” U ovom graditeljskom stilu Nemčić prepoznaje ideološke i političke vjetrove. Naime, po njemu, Mađari su gradili kuće s jednim oknom, Švabe s dva, a onda su Hrvati, da bi ostali svoji, gradili kuće s tri prozora. Ovaj gornjogradski arhitektonski i mentalni slučaj u narodu je postao poznat pod imenom “drei fenster strasse.”

Govoreći o Križevcima u tranziciji iz slavne prošlosti prema nesklonoj budućnosti, Nemčić koristi sljedeću francusku frazu: *Ils sont passés les jours des fetes* (Prošli su dani slave) i na taj način pokazuje da dobro poznaje socijalne i ekonomske procese nastale industrijskom revolucijom. Križevci su u novim gospodarskim procesima na “nezgodnom mjestu” za trgovinu, ograničenog socijalnog i ekonomskog potencijala i bez velike rijeke, osuđeni čekati svoju šansu u nekim drugim vremenima.

Najljepši pogled na Križevce i “krasnu planinu kalničku” je brijeg koji se “Trstenik zove.” Na pokladni utorak, pod dojmom groteskne slike maskara i siromaštva “nekojih kuća”, osjetio je Nemčić neko “žalobno suglasje”. Sutradan, na Čistu srijedu, otputovao je u Zagreb.

3.2. *Kvas bez kruha ili Tko će biti veliki sudac?*

Riječ je o komediji intrige i karaktera, s prepoznatljivim farsičnim elementima. Ovom veselom igrom u 4 čina, Nemčić je postao prvi hrvatski pisac koji je napisao komediju na “novom” književnom jeziku. Komedija je objavljena 1854., a motive za nju Nemčić sugerira u svom dopisu u *Narodnim novinama* koji je, pod naslovom “Dopis iz Križevačke varmeđe (županije)”, objavljen 1846. godine. U Križevcima je 25. lipnja održana “reštauracija”, izbori županijskih dužnosnika. Izbori su održani u crkvi Sv. Križa, a budući da su održani po obrascu nenapisane komedije, Nemčić govori o mogućoj komediji spomenutoga naslova, pri čemu sebe ističe kao autora.

M. Bogović je komediju objavio u *Nevenu*, a njezin sadržaj je sličan događaju kojeg je Nemčić, s velikom dozom ironije, opisao u novinama. Likovi su politički podijeljeni na “domorodce” (Đuro Starotinović, veliki sudac; njegova kći Željka; časni plemići Srdenić te Dobrovoljić) i “mađarone” (Vrtoglav, Hidelgarda i Bezobrazić). Između njih su “korteši”, odnosno pripadnici nižega plemstva (Poderanić, Nenasitić, Gladnić, Brgles) koji u glasačkoj proceduri mijenjaju strane gledajući svoje sitne interese i na taj način komediji daju napete dramatske elemente. Zanimljivo je da “korteši”, kao pripadnici pučkog mentaliteta, zbog stilske izražajnosti govore domaćim kajkavskim jezikom. Vješto koristeći elemente farse u sukobima karaktera, komedija ima sretan kraj i završava pobjedom pravde i ljubavi.

Samo u nekim replikama likovi upotrebljavaju izraze i fraze koje govore o Križevcima. Primjerice: “Kao što križevački zvonari paze na oblake”; “veliko spravišće”.

Iako je u komediji relativno malo izravnih križevačkih motiva, ona je, s obzirom na piščev “Dopis” u *Narodnim novinama* i po temeljnom književnom tonu, prepoznatljivo križevačka. Skidanjem poetičke aluzivnosti s komedije mogli bismo reći da su u njoj svi motivi križevački.

4. Literatura

1. *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Knjiga 34 (Zagreb: Matica hrvatska, 1965);

2. *Putositnice od Antuna Nemčića - Gostovinskoga* (Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod, 1942);

3. Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1987);

4. *Hrvatska enciklopedija*. Sv. 7 (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005).

Summary:

Križevci motifs in Antun Nemčić's literary work

Keywords: Antun Nemčić, *Putositnice*, travelogue prose, *Kvas bez kruha*, *Udes ljudski*, novel, Križevci, Romanticism, Terezija Vrančić, *Pacta conventa*, Hungarization

This text is dedicated to the hundred and sixtieth anniversary of the death of Antun Nemčić

who was a popular writer of the Revival Period, also known as Romanticism. Although he was not Križevci-born, Nemčić considered the town to be his homeland. He wrote travelogue prose entitled *Putositnice/ Travel trifles* in which he described his impressions while travelling from Croatia to Italy and Austria. This work of his made him the founder of travelogue prose in our literature. In his other work, comedy *Kvas bez kruha/ Leaven without bread, or Tko će biti veliki sudac?/ Who will be the great judge?*, Nemčić gives a satiric account of a true event- the election of county officials in Križevci that must have been funny by itself. These two works contain the whole range of Križevci motives so that the present day inhabitants regard Nemčić as their most famous citizen. They erected a monument in the middle of the central city square to pay him tribute. The very square was also named after Nemčić. After his premature death at the age of 36, Nemčić's last resting-place is, according to his will, on the city cemetery.